

UTSIRA — under og etter krigens herjinger.

Vårt lands YTTERSTE UTPOST

i Nordsjøen har mange merker etter krigen.

Fyret.

Et av de steder i Haugesunddistriktet som under okkupasjonen har lidt mest er vissnok vårt lands ytterste post i Nordsjøen — Utsira.

Allerede før tyskerne rykket inn i Norge fikk Utsira føle hva krig er. Tidlig om morgenen 1. nyttårsdag 1940 ble en siraba oppmerksom på en mine som kom rekende inn mot moloen i Sjørevågen. Han kjente den slags drivrods fra forrige verdenskrig og fikk så hurtig det kunde la seg gjøre væpnet folkene i Sjørevågen om faren, og i hui og hast forlot sjørevågbuene hjemmene sine og tok nordover søn. Og det var på høy tid de kom seg avgårde, for like etter

inntraff en voldsom eksplosjon — minen hadde støtt an mot moloen. Sjørådet stod høyt til værs og steinspruten fløy som en hagelkur over hele Sjørevågen —

knuste vinduutsattene i husene, ødela taktekingene og gjorde ellers adskillig skade på husene. Og det gikk en tid før sjørevågbuene kunde flytte inn i hjemmene sine.

Radiostasjonen.

Utsira var utstyrt med to ting som under en krig er i skuddet — fyr og radiostasjon. Det er av den grunn rimelig at tyskerne — på forhånd vel orientert som de var — allerede før de gikk til angrep på landet vårt, har hatt sin oppmerksomhet henvendt på øya og den fordel de kunde ha av å sette seg fast der. Og allerede samme dag som de inntok Haugesund sendte de med Torvestad en avdeling på 35 mann ut til Utsira. Sjøsøkens kvaler hadde gjort «de grønne» temmelig kvite i fjeset, før de fikk sette foten på Utsiras grunn. Men de kom seg nok så snart i hektens igjen, og delte seg i 2 avdelinger. Den ene avdeling tok setover og besatte radiostasjonen og den annen marsjerte nord og vestover opp til fyret. I den siste avdelingen var den i Haugesund så kjente tyske konsul Engel med. — Tyskerne forlangte nøkkelen til fyret utlevert og fyrassistenten ble kommandert «geschwind heraus» av leilighets sin og tyskerne rykket inn i den.

Hermed var Utsira erobret og senere, like til kapitulasjonen, var øya under tysk herredømme.

Tyskerne sendte stadig forsterkninger til Utsira og troppene rykket etter hvert inn i skolehuset, lærer- og lærerinnabolkene, bedehuset og til slutt i de beag på 14 privathus. En tid var den tyske styrke oppe i ca. 300 mann.

Allerede like etter at tyskerne hadde holdt sitt inntog på Utsira gikk de i gang med bygging av befestningsanlegg og det er ganske imponerende hva de har utført i den leidd.

Jeg har i årene før krigen vært adskillige ganger på Utsira og har mange venner der, men under okkupasjonen har jeg ikke vært der ute — av lett forståelige grunner. Etter at tyskerne hadde forlatt Utsira var imidlertid farvannet klart og for en tid siden stod jeg på motorkutteren «Brødrene» dekk, da den forserte seg over Råset — det hårde sjøstykket på østsidan av Utsira. Sjøen var rolig. Sola skinnet over havet og øya og Utsira var kledd i hvitt, blått og rødt — for ved hvert eneste hus valet flaggene på full stang — verdenskrigen var slutt — Japan hadde gitt opp. — Også da der ute vilde være med og feire den historiske dag.

Jeg må tilstå at jeg var temmelig spendt på å få se hvorledes tyskerne hadde innrettet seg på Utsira. Allerede på østsidan av Tuvågen — innseilingen til Sjørevågen — begynte et ledd i krigsprogrammet — fjellsidene

er brunbrante etter alle landminene som er blitt oppsamlet, lagret og sprengt der.

I Sjørevågen er kommunens kai og lagerhuset vekksprengt og den solide sementerte moloen ser fæl ut.

Det er sære innhugg i den, det tykke sementdekket er på mange steder fløret av og slengt tilside med forrevne jernstenger strittende ut av sementblokkene. Det er forestatt en forelsig utbedring av moloen så pass at den kan benyttes som veg utover mot den midlertidige kai.

Det har vært 2 eksplosjoner i moloen og den opprinnelige årsak hertil må alene kunne skrives på vernemaktens konto. Vernemakten hadde nemlig minert seg ned i moloen på flere steder og fylt forvarlig med sprengstoff i borehullene. Ledningene kunde avryres med elektrisitet. Det heter imidlertid at det var naturen som hadde besørget sprengningene. Lynet slo ned i ledningene og så gikk det som det gikk. Den siste av eksplosjonene var den voldsomste. Ved kaien lå ved den anledning en motorkutter og løsset varer.

Kutteren ble smadret — bare en del av masten ligger igjen i fjæren. De to karmsbyuer som var besetning ombord ble

drept og 4 tyskere mistet livet.

Tyskerne har i det hele ikke likt moloanleggene på Utsira. Også i moloen på Norevågen hadde de lagt ned sprengstoff. Men kortest prosess har de gjort med moloen i Østmarka — for av den er det ikke stein tilbake på stein. —

Vernemakten har arbeidet flittig på Utsira. På Hovland har de tatt alle steingjerdene mellom gårdene og forvandlet dem til bunkers eller brukt dem til forsaksninger av husene, som de rykket inn i.

Det er i alt på Hovland 10 bunkers, hvorav flere er innredet som vakt- og soverum og dessuten ligger der flere i fjellet innmurte oppbevaringsrum for ammunisjon. Men tyskerne har ikke hatt stein nok til forsvarsverkene sine på Hovland. De har sprengt store steinblokker av Yrkjefjellet. Ved utvren minering er både inn- og utmark blitt oversådd av stein. Til tekning og kamuflasje av bunkersanleggene har tyskerne brukt torver fra Hovlandsmarkene, som derved viser betydelig mere av snau fjellet enn før. Og da det skortet på trematerialer til innredning av bunkersene,

rev de ned Mathias Hovlands sjøhus i Tuvågen og Mikal Rasmussens og Thomas Erikssens loshytter på Skarveneshaugen.

Rundt Hovlandsgården er oppsatt solide pigstrådgjerder.

Noen synderlig pietetsfølelse kan det ikke sies at tyskerne har utvist overfor bedehuset. Trappen utenfor er ramponert, flere vinduer er knust. Og det fortelles at noe av det første de gjorde, da de rykket inn i huset, var å sage av korsene på mønene og hugge dem opp til ved — og samme skjebne led også talerstolen. Nå stod huset fullt av alle slags tysk Habengut — senger, skapar, steintøy og et på Utsira temmelig overflødig utstyr — ca. 100 par ski.

Vernemaktens mest omfattende arbeid er imidlertid utført ved fyret.

Et stort tørreng rundt det er avsperrert med høye pigstrådgjerder og innenfor sperringen ligger festningsverkene og forskjellige anlegg i forbindelse hermed. Ytterst mot vest raker fjernsenderen opp vel beskyttet av store steinmurer, innenfor den en solid elektrisk lyskaster, som allerede er blitt endel medtatt av tidens tann. Så har vi elektrisitetsverket — forsvarelig forsiknet av store steinmasser. Men best avgjemt ligger radiostasjonen. En tretrapp fører ned til anlegget, som for en del er sprengt inn i selve fjellet. Over trappene ligger en et flott skilt, hvorpå det med store bokstaver står: «Zum Himmelhafen». Utstyret i «Himmelhafen» er et solid bord og skap og 2 lenestoler. På selve senderen er festet en metallplate med følgende tekst: «Kriegsmarinewerft Kiel Funkentele Utsira». — Det ligger nær å tro at radioen har vært ferdig på langt et adskillig tidligere stadium enn den ble installert på Utsira. På stasjonsbordet ligger vaktjournalen, hvorav en hel del blader er revet ut. På et enkelt blad er det noen notater, men de skal vel innviede til å kunne tyde disse.

Tyskerne har også bygget en hel del barakker, bunkers og vakthus ved fyret. Jeg gjør en liten visit i den største av barakkene. Ved en midtgang er den delt i to. På den ene siden av gangen er kommandantens kontor — et større rom, hvis utstyr består av en pult, et stort skap, en komode, flere lenestoler, hvorav den ene er av den gamle, solide sorten (i parentes bemerkt heter det at den er «lånt» fra et privat hjem i Haugesund). I værelset er det en god ovn, men den er temmelig forrustet, og under et av vinduene er oppsatt en elektrisk varmeplate. En firearmet lysekrona av tre henger i taket etter et tjæretaug. Langs den ene lang

Sjørevågen.

UTSIRA

(Fort. fra 3. lde).

væggen står på to fæd et anseelig antall tomflasker.

På den annen side av gangen er det en stor spise- og forsamlingsaal. Her er bl. a. gitt kinoforestillinger med tysk propagandafilm heter det. I den ene ende av salen er det en plattform og over den henger en stor av tavle, hvorpå det med kritt er tegnet et mannahode med tungen ut av munnen og under tegningen er det med kritt bokstaver skrevet: «Wir wollen Schnaps haben». Det ser således ut til at det på den ene side av gangen var rikelig med fludium, mens det har vært savnet på den annen side.

I barakken er det dessuten kjøkken og flere soverom. Av løssre er det en hel del av ildslukningsapparatet Total. Gulvet i barakken bærer merker etter at ubudne gjester som har forskått å trenge seg inn — rotter.

Det er 5 kanonstillinger ved fyret. 4 er anlagt på fjellknauser med et ca. ½ meter høyt cementgjerdet rundt. Den femte stilling var på taket av det nedlagte fyret. Kanonene er 2 cm.

Mellom de forskjellige anlegg er lagt brede plattinger av solide bord med rekkverk på sidene. «De grønne» ser således kunnet gå trosskodd til og fra anleggene sine. Det er her medgått adskillige tusener fot gode byggematerialer, som kunne ha vært meget bedre anvendt.

Tyskernes elektrisitetstverk på Utsira har vistnok hatt en forholdavis stor kapasitet — for det har levert lys ikke alene til alle de tyske anlegg ved fyret, men også til anleggene på Hovland og i de private hus tyskerne har benyttet.

Utsira har under krigen hatt 7 flyangrep. Ved et av de første ble den 60 meter høye mast ved radiostasjonen på Østrem skutt ned. Ved senere angrep ble stasjonsbygningen og bestyrerboligen m. v. skutt i brann. Det er bare de brunsteekte grunnmurene som står igjen.

Et av krigens triste bilder har landet vårt på Østrem på Utsira,

men det var vel ikke veg utenom. —

Ved tyskernes uforsiktige omgang med ild gikk fyrvesenets redskapshus opp i luer og ca. 3000 kg. petroleum tilhørende fyret stesk med.

Under et av flyangrepene ble fyrvesenets lue skutt i brann og av den er det ikke filsen igjen, tross tyskeres iherdige slukningsforøk.

Kanonstillingen på taket av det gamle fyret ble ved samme anledning feiet vekk

og om kanonbesetningens skjebne er det bare de innviede som kan gi beskjed.

Tross tyskernes iherdige beskytning mot flyene ble etter hva det fortelles ikke et eneste rammet, tross de gikk i lav høyde. Og nå står de tyske kanoner igjen i demontert stand med et slitt snilduksdekk over. Kan hende de snart vil ende på — skraphaugen.

Et sjøverts angrep på Utsira vilde ha vært vanskelig. Først måtte en angriper komme klar alle sjøminene, rense opp landminene som lå på landingsstedene og så gjaldt det å komme gjennom piggrådhindringene, — hvorav styg så å si var helt omspent. Tyskernes beskyttelse av Utsira har vært plammessig.

Selvfølgelig har det vært en del kontroverser mellom tyskerne og sirabuene. Ved en leilighet ble en del ungdommer arrestert og ført til Stavar, hvor de måtte sitte i 3 uker. En natt hadde det vært urolige i Sørøvågen og i den anledning ble ordfører Gudmund Klovning tatt, og ført til Haugesund og satt vel et døgn på Hauge hjelpeengjel. Fra Haugesund kom da til Utsira høyere tyske militære og vistnok også gestapo for å ordne opp vedkommende de urolige forhold i Sørøvågen. Det ble talt om sabotasje og mangt annet. Og så viste det seg at det var en vinduslem i et av husene i vågen som hadde stått og slått i stormen og til slutt revet seg løs og falt ned i en åpen kasse med — tomme brusflasker.

Sirabuene ble en tid pålagt å holde seg hjemme temmelig tidlig på kvelden og hvis 2 eller 3 sto og snakket sammen på vegen sm dagens, skod de tyske vakter inn.

Tyskerne hadde også laget sitt eget havnereglement for Utsira, og de våket strengt over at det ble overholdt. En Karingskutter som muligens kan ha støtt an mot «reglementet»

ble beskutt av den tyske vakt og Bjørne Nordnes fra Skudenes, som stod i styrehuset, ble drept.

Førrige søndag ble en minnetein over ham avduket i Skudenes havn under stor høytidelighet.

Da jeg var oppe ved fyret holdt assistenten på med å flytte inn i leiligheten sin igjen. Etter 2 dagers storvaak var den så pass at det gikk an å bo der, men det var fremdeles adskillige merker etter de ubudne gjester. I en av veggene i storstuen er det et utall av huller, etter revolverkulur.

I det hele tatt har tyskerne vært lett på hånd med revolveren. I et annet av husene de residerte i har de skutt gjennom gulvet ned i kjelleren og det var også merker etter skudd i veggen. — — —

Min vert på Utsira, i hvis hus tyskerne hadde et kontor, viste meg et stor fotografi av en seilkutter under fullt seilpress. Fotografiet var klebet opp på en tykk kartong. Billedet hadde tyskerne latt henge igjen. Stor var vår forbauselse da vi ved å anu billedet finner at det

på baksiden av kartongplaten pranget et fotografi av der Führer. — Refleksjonene gjør seg selv. —

Om morgenen da jeg drog fra Utsira, sa en sørøvgbu bl. a. til meg. Elendommen min har lidt meget under krigen. 5 ganger er alle vinduene blitt knuste, ovner er falt ned og husene blitt meget ramponert. Vi får håpe at vi aldri mer kommer til å oppleve hva vi har gjennomgått i disse 5 krigsårene — — —

Sirabuene har gjennom generasjoner tatt mangen stri tårn for sin eksistens og sine hjem. Og det er å ønske og håpe, at det ikke vil gå altfor lang tid, før de når krigen har forårsaket på Utsira kan leges og styg igjen vise sitt ansikt som i tiden før Ragnarok gikk over verden.

Chr. R. A.